

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΕΛΦΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΔΗΚΑΘΗΡΕΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΟΓΔΩΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ – ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1955

Ε.Υ.Δ. της Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

CL. FAURIEL

ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Τὰ Προλεγόμενα τοῦ Fauriel στή δίτομη συλλογή του «Chants populaires de la Grèce moderne», — ἔκδοση τοῦ 1824, — μ' ὅλες τίς ἐπιστημονικές ἀτέλειες πού φυσικό εἶναι νά παρουσιάζουν σήμερα, μένουν πάντα σημαντικότερο κείμενο, πού ἀξίζει νά διαβαστεῖ ἀπό κάθε μορφωμένον Ἕλληνα. Ἀποροῦμε μάλιστα πῶς μιά τέτοια ἐργασία, πού τόσες ὑπηρεσίες ἐπρόσφερε καί τόσο ἔχει συζητηθεῖ κι ἀπό δικούς μας κι ἀπό ξένους, ἀποροῦμε πῶς δὲν ἐπροκάλεσε ἀκόμα τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἰνστιτούτων καί τῶν Ὄργανισμῶν, πού ἀποστολή ἔχουν τὴν προβολὴ τῶν παλαιῶν πολυτίμων κειμένων καί τὸν πλουτισμὸ τῆς Ἑλληνικῆς Γραμματείας καί πῶς δὲν μεταφράστηκε ὁ λόγος γιὰ νά γίνει γνωστὴ στὸ ἀναγνωστικό μας κοινό, μὲ μιά φροντισμένη ἔκδοση. Τὸ ἀπόσπασμα πού ἀκολουθεῖ εἶναι ἀπὸ τὴν πρῶτη, — καί εὐσυνείδητη, — μετάφραση, πού τὴν ἔκαμε ἡ φιλόλογος κυρία Δήμητρα Μπεζαντέ.

Ἡ "ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ",

Γιὰ νά συμπληρώσω τὰ ὄσα εἶχα νά πῶ γιὰ τὰ δημοτικά τραγούδια τῆς νεότερης Ἑλλάδας, δὲ μοῦ μένει πιά νά κάμω ἄλλο, παρὰ νά δοκιμάσω νά καταλάβω καί νά δείξω τὸ χαρακτήρα τους σὲ ὅ,τι σχετίζεται μὲ τὴ σύλληψη καί μὲ τὴν ἐπεξεργασία τους. Τὰ στοιχεῖα πού παρουσίασα γιὰ κάθε κομμάτι χωριστὰ στὰ ἐρμηνευτικά τους, θὰ μοῦ δώσουν τὸ δικαίωμα, καί σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο καθὼς καί στὰ προηγούμενα, νά περιοριστῶ σὲ γενικούς μόνο στοχασμούς.

Καί πρῶτα-πρῶτα ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νά σταματήσω μιά στιγμή στὴν εἰδικὴ δυσκολία πού συναντᾷ σὲ τοῦτο ἐδῶ τὸ σημεῖο ἢ προσπάθειά μου. Σὲ ὄλα ὄσα εἶπα ὡς τώρα γιὰ τὰ ἔθνηκα τραγούδια τῶν Ἑλλήνων, προσπάθησα νά μὴ λησμονήσω οὔτε στιγμή, ὅτι μιλοῦσα γιὰ δημιουργήματα λαϊκά, μὲ ὄλη τὴ δύναμη καί μὲ ὄλη τὴ σημασία πού ἔχει αὐτὴ ἡ λέξη. Ἀπ' ὄλα ὄσα εἶπα γιὰ τοὺς δημιουργοὺς τους, γιὰ τὸν προορισμὸ τους καί γιὰ τὰ θέματά τους, καθέννας θὰ ἔχει κίβλας ἀπὸ μόνος του βεβαιωθεῖ, πῶς καμμιά τέχνη δὲν ἐπρονόησε γιὰ τὴ δημιουργία τους, ἢ τὸ πολὺ-πολὺ πῶς ἡ τέχνη δὲν παρουσιάζεται σ' αὐτὰ παρὰ στὸ πῶς χαμηλὸ τῆς σκαλοπάτι καί σὲ κατάσταση παιδική. Μποροῦμε λοιπὸν νά κρίνουμε αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰ δημιουργήματα μὲ βάση τίς γενικές ἀρχές, τίς συμβατικότητες καί τίς φιλοδοξίες πού ἔχει ἡ τέχνη ὅταν εἶναι ὄριμη; Καί τὰ δημιουργήματα αὐτά, πού εἶναι ἀσυμβίβαστα μ' ἐκεῖνες τίς γενικές

ἀρχές, τίς συμβατικότητες καί τίς φιλοδοξίες, γίνεται ν' ἀξίζουν τὸ θαυμασμὸ μας καί τὴν ἐκτίμησή μας; Τὰ πράγματα μόνάχα μποροῦν ν' ἀπαντήσουν σ' αὐτὴ τὴν τελευταία ἐρώτηση. Καί ἀπαντοῦν ὀρθῶς-κοφτά: «μάλιστα! ἀξίζουν».

Ἀπὸ τίς τέχνες πού ἔχουν σκοπὸ νά ἀπομιμοῦνται τὴ φύση, ἢ ποίηση ἔχει τοῦτο τὸ ξεχωριστό, πῶς κι ἓνα πνεῦμα ἀκαλλιέργητο καί ἀφημένο στὸν ἑαυτὸ του μπορεῖ μὲ τὸ ἐνστιχτο ἢ μὲ τὴν ἔμπνευση μόνον νά πετύχει τὸ σκοπὸ τῆς τέχνης, χωρὶς νά χρειάζεται νά βοηθηθεῖ ἀπὸ τὰ συνηθισμένα τεχνικά μέσα καί τίς λεπτομέρειες τῆς ἐπεξεργασίας; φτάνει μόνον ὁ σκοπὸς αὐτὸς νά μὴν εἶναι ὑπερβολικὰ πολὺ-πλοκος ἢ ὑπερβολικὰ ἀπομακρυσμένος. Αὐτὸ συμβαίνει σὲ κάθε ποιητικὴ δημιουργία, πού κάτω ἀπὸ πρωτόγονες καί ἀπλοϊκές μορφές, ὅσο ἀδούλευτες κι ἂν εἶναι, κλείνει περιεχόμενο πλούσιο σ' ἀληθινὰ κι ὁμορφα πράγματα καί ἰδέες. Συμβαίνει μάλιστα καί κάτι παραπάνω: τὸ ὅτι λείπει ἡ τέχνη ἢ τὸ ὅτι δὲν εἶναι τέλεια, καί τὸ ὅτι ὑπάρχει αὐτὴ ἢ ἀντίθεση ἢ ἡ δυσαναλογία ἀνάμεσα στὰ ἀπλὰ μέσα καί στὸ ἄρτιο ἀποτέλεσμα, αὐτὸ ἴσως εἶναι ἡ κυριότερη χάρη σ' ἓνα τέτοιο δημιούργημα. Ἀπ' αὐτὸ ἀποχτᾷ ἴσως ἓνα σημεῖο τὸ χαρακτήρα καί τὰ πλεονεχτήματα τῶν φυσικῶν ἔργων κι ἀπ' αὐτὸ βρίσκουμε στὴν ἐντύπωση πού μᾶς προξενεῖ κάτι ἀπὸ τὸ αἶσθημα πού δοκιμάζουμε κοιτάζοντας τὸ κύλισμα ἐνὸς ποταμοῦ, τὴν ὄψη ἐνὸς βουνοῦ, ἓνα γραφικὸ σωρὸ βρά-

χους, ἓνα γέρικο δάσος· γιατί καί τὸ ἀκαλλιέργητο πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ φυσικά φαινόμενα, ἓνα ἀπὸ τὰ δημιουργήματα τοῦ φυσικοῦ κόσμου.

Βέβαια ἓνα ποιητικὸ ἔργο, ὅπου τὸ πνεῦμα δὲ θὰ ἔχει δανειστεῖ ἀπὸ τὴν τέχνην παρὰ μόνον τὰ μέσα γιὰ νὰ ἐξαγνιστεῖ, γιὰ νὰ ἐξυψωθεῖ καὶ γιὰ νὰ ἀνθρωθεῖ, ἐνῶ ὅλες οἱ ἄλλες συνθήκες θὰ μένουν ἴδιες, ἂν τύχει νὰ συγκριθεῖ μὲ ἓνα ἔργο γεννημένο ἀπὸ ἓνα ἀκαλλιέργητο καὶ πρωτόγονο πνεῦμα, θὰ εἶναι πάντα πολὺ ἀνώτερο σὲ ἀξία καὶ θὰ κάνει πολὺ μεγαλύτερη ἐντύπωση ἀπὸ κείνο. Ἀλλὰ οἱ βέβαιες ἐπιτυχίες τῆς τέχνης εἶναι τόσο σπάνιες, οἱ ἀτυχες ἀπόπειρές της τόσο συχνές, καὶ εἶναι τόσο θλιβερὸ νὰ βλέπει κανεὶς ἓνα τόσο σημαντικὸ μέρος ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη διανόηση νὰ ξοδεύεται σὲ ἀνώφελες προσπάθειες, ὥστε οἱ ἀτεχνες ὁμορφιές ἢ ἐκείνες ποὺ δὲν ἔχουν καλλιτεχνικὲς φιλοδοξίες πρέπει νὰ μᾶς ἀρέσουν γιὰ τὸ ὅτι ἴσια-ἴσια εἶναι ξένες ἀπὸ τὴν τέχνη, γιὰ τὸ ὅτι ἴσια-ἴσια φανερώνουν πῶς τὸ πνεῦμα εἶναι προγενέστερο ἀπ' αὐτὴν καὶ πῶς δὲν τὴν ἔχει ἀνάγκη γιὰ νὰ ἐκδηλωθεῖ. Ὅσο πιὸ πολλὰ γνωρίζει κανεὶς ἀπὸ κείνα τὰ δημιουργήματα, ποὺ ἀπὸ τὴν παραπανίσια προσπάθεια, ἀπ' τὴν πολλὴ φροντίδα καὶ ἀπὸ τὸ πολὺ δούλεμα ἔχουν χάσει τὴ φυσικότητα, τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ὁμορφιά, τόσο πιὸ πολὺ πρέπει νὰ χαίρεται τὰ δημιουργήματα, ὅπου βλέπει νὰ ἐκδηλώνεται μὲ εἰλικρίνεια μιὰ νεανικὴ καὶ τολμηρὴ φαντασία, μόνον καὶ μόνον γιὰ τὴν ἀρεσὴ νὰ ἐκδηλωθεῖ. Ἀνάλογες αἰτίες πάνω-κάτω μᾶς κάνουν νὰ νιώθουμε μεγαλύτερη χαρὰ, ὅταν βγοῦμε ἀπὸ μιὰ κοσμικὴ γιορτῆ, ποὺ δίνεται ἀπὸ τὴν πολυτέλεια στὴ ματαιοδοξία καὶ στὴ βαρυστημάρια, καὶ μπορέσουμε μὲ μιᾶς νὰ μεταφερθοῦμε κάπου, ὅπου νὰ παρακολουθήσουμε τὶς ἀπλές χαρὲς καὶ τὰ ζωηρὰ παιχνίδια τῶν παιδιῶν.

Αὐτοὶ οἱ στοχασμοί, ποὺ λυπᾶμαι γιατί δὲν μπορῶ νὰ τοὺς ἀναπτύξω ὅσο θὰ χρειαζόταν, βρίσκουν ἀμεση ἐφαρμογὴ στὴ δημοτικὴ ποίηση, στὴν ποίηση τῆ φυσικῆ — γιὰ νὰ τὴν ξεχωρίσουμε ἀπὸ τὴν ποίηση τὴν τεχνικὴ — φτάνει αὐτὴ ἢ ποίηση νὰ ἐκφράζει κάτι τὸ ἀληθινὸ, κάτι τὸ σοβαρὸ, κάτι ποὺ τὸ ἔχει ζήσει ὁ ποιητής. Ἴσως μάλιστα νὰ μποροῦν ἀκόμα καλύτερα νὰ ἐφαρμοστοῦν στὰ ἔθνηκα τραγούδια τῶν Ἑλλήνων, γιατί ἀπὸ τὰ δημοτικά τραγούδια ὄλων τῶν λαῶν αὐτὰ συγκεντρώνουν τὸ πιὸ ἀξιόλογο καὶ ἀληθινὸ περιεχόμενον καὶ τὴν πιὸ λαϊκὴ μορφή.

Αὐτὸ ποὺ τὰ χαρακτηρίζει γενικά, ὅποιο καὶ ἂν εἶναι τὸ θέμα τοῦς καὶ ὁ τόνος τοῦς, εἶναι πῶς γιὰ κάθε ἄλλο λαὸ ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸ εἶναι σχεδὸν τὸ ἴδιο κλειστά, καὶ Ἴσως μάλιστα πιὸ κλειστά ἀπ' ὅ,τι θὰ ἔπρεπε. Δὲν εἶναι ἀπὸ κείνα

τὰ τέλεια ἔργα, ὅπου ὁ ποιητὴς ἐφρόντισε νὰ τὰ πεῖ ὅλα, νὰ τὰ περιγράψει ὅλα, νὰ μὴν ἀφήσει τίποτε στὴ φαντασία τοῦ ἄλλου. Δὲν εἶναι παρὰ σχεδιάσματα· ἀλλὰ σχεδιάσματα ὅπου τὸ κάθε στοιχεῖο φανερώνει τὸ χαρακτήρα καὶ εἶναι παρμένο ἀπὸ τὴ ζωὴ, καὶ ὅπου ὁ χρωματισμὸς σὲ ξαφνιάζει μὲ κάποια τοῦ ἀπροσδιόριστα τοπικὰ χρώματα, ὅπου νιώθεις νὰ καθρεφτίζεται ἓνας ζηλευτὸς οὐρανὸς καὶ ἓνα εὐλογημένο κλίμα. Εἴτε περιστάτικὸ εἶναι εἴτε ἰδέα εἴτε αἶσθημα εἴτε σκίρτημα τῆς φαντασίας, τὸ θέμα αὐτῶν τῶν τραγουδιῶν χαρακτηρίζεται πάντοτε ἀπὸ πάρα πολὺ μεγάλη ἀπλότητα καὶ ἐξυψώνεται σχεδὸν πάντοτε ἀπὸ τὴν πρωτοτυπία τῆς μορφῆς.

Ἄλλοτε ὁ ποιητὴς μπαίνει στὸ θέμα τοῦ ἀπότομα, καὶ χωρὶς κανενὸς εἴδους προπαρασκευῆ· ἄλλοτε τὸ ἀρχίζει μὲ μιὰ λυρικὴ εἰσαγωγή, μ' ἓναν πρόλογο θὰ λέγαμε, ποὺ πιάνει δυὸ ὡς τέσσερους τὸ πολὺ στίχους. Μὲ τὸν πρόλογο αὐτὸ θέλει νὰ προετοιμάσει τὴ φαντασία ἐκείνων ποὺ τὸν ἀκοῦνε, ὥστε νὰ δεχτεῖ τὶς ἐντυπώσεις ποὺ νιώθει καὶ αὐτός, ὅταν δημιουργεῖ, καὶ ποὺ θέλει νὰ τὶς ξαναγεννήσει καὶ σ' ἐκείνους. Αὐτοὶ οἱ πρόλογοι τὶς πιὸ πολλές φορές στὴ δημοτικὴ ποίηση τῶν Ἑλλήνων εἶναι τυπικὲς, θὰ λέγαμε, φράσεις, καὶ διαφέρουν ἀνάλογα μὲ τὴν κατηγορία τῶν τραγουδιῶν ὅπου χρησιμοποιοῦνται, καθεμίᾳ τοὺς ὅμως μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ ἄπειρες φορές γιὰ ὅλα τὰ τραγούδια τῆς ἴδιας κατηγορίας. Τὰ τραγούδια ποὺ ἔχουν γιὰ ὑπόθεση τὰ βάνια τῶν Κλεφτῶν, τὰ τραγούδια ὅπου ὕμνοῦνται οἱ νίκες τοῦς, τὰ τραγούδια ποὺ περιστρέφονται γύρω ἀπ' ὁποιοδήποτε τραγικὸ περιστάτικὸ, ἀρχίζουν ὅλα τοὺς μὲ τυπικὲς φράσεις καμωμένες ἐπίτηδες γι' αὐτὰ. Τὶς φράσεις αὐτὲς δὲ θὰ ὠφελοῦσε νὰ τὶς σημειώσω ἐδῶ, μιᾶς καὶ τὶς ἔχω παρουσιάσει στὰ ἐρμηνευτικὰ τῶν τραγουδιῶν ὅπου τὶς συναντοῦμε. Ἐξάλλου ὅλοι αὐτοὶ οἱ πρόλογοι δὲν εἶναι κοινοτοπίες, ποὺ τὶς βρίσκει προκαταβολικὰ ἔτοιμες ὅποιος θελήσει νὰ τὶς μεταχειριστεῖ. Πολλὲς φορές ἔχουν ἐπίτηδες ταιριαχτεῖ γιὰ τὸ τραγούδι ὅπου ἀνήκουν καὶ ἀπὸ τὴ στιγμὴ ἐκείνη ἔχουν μέσα τοὺς λίγο ὡς πολὺ τὴν πρωτοτυπία τοῦ.

Μιᾶς καὶ ἔτυχε τώρα δὲ νὰ μιλήσω γιὰ τὶς κοινοτοπίες τῶν Ἑλληνικῶν τραγουδιῶν, θὰ πῶ γι' αὐτὲς λίγα λόγια ἀκόμα. Ἐνα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν ποίηση τὴν ταιριαγμένη γιὰ τὸ λαὸ καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, εἶναι πῶς τὰ πιὸ χτυπητὰ καὶ τὰ πιὸ πρωτότυπα στοιχεῖα της, ἐκείνα δηλαδή ποὺ ἔκαμαν τὴ μεγαλύτερη ἐντύπωση, καὶ μάλιστα ἐκείνα ποὺ ἔκαμαν τὴν ἐντύπωση αὐτὴ ἐπειδὴ ἦταν καινούργια, γίνονται ἐδῶ κολα γενικὸ ποιητικὸ χιτῆμα, ποὺ καθέννας

ὕστερα τὸ παίρνει γιὰ λόγου του καὶ τὸ μεταχειρίζεται ὅπως τοῦ ἀρέσει καὶ παντοῦ ὅπου μπορεῖ νὰ τὸ ταιριάξει. Ἔτσι μέσα σὲ μερικὸν καιρὸ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ παρουσιάζονται σ' ἕνα σωρὸ ἔργα καὶ φαίνονται ὡς νὰ εἶχαν πλαστεῖ γιὰ καθένα ἀπ' αὐτὰ ἐπίτηδες, ὥστε δὲν μποροῦμε πιά νὰ ποῦμε γιὰ ποιοῦ ἔργο εἶχαν πραγματικά φτιαχτεῖ. Κληροδοτοῦνται ἔτσι ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ, χωρὶς νὰ τὰ καταστρέφει ὁ χρόνος, καὶ εἶναι ὡς νὰ χαίρονται τὴν ἀθανασία μέσα σὲ δημιουργήματα πού προορίζονται νὰ λησμονηθοῦν ἀργὰ ἢ γρήγορα. Στὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ὑπάρχουν ἕνα σωρὸ τέτοιες γενικές ποιητικές ἰδέες ἢ κοινοτοπίες, ἄλλες διηγηματικές κι ἄλλες περιγραφικές· μιὰ φορά ὅλες ἀξιόλογες, γιὰ τὴν εὐστοχία, γιὰ τὴν ἀκρίβεια καὶ γιὰ τὴ δύναμή τους. Ἐκεῖνο πού ἔχει πάρα πολὺ μεγάλη σημασία καὶ πού πρέπει νὰ τὸ προσέξουμε ἰδιαίτερα, εἶναι πὼς οἱ πιὸ πολλές τους εἶναι ἀναμφισβήτητα παλιότερες ἀπὸ τὰ τραγούδια ὅπου βρίσκονται σήμερα. Πολλές ἀπ' αὐτὲς τίς ἔχω προσέξει καὶ στὰ ἔργα τῆς λαϊκῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας, πού γράφτηκαν εἴτε ἐπίτηδες γιὰ τὸ λαὸ εἴτε σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῶν ἔργων πού ἀποτείνονται στὸ λαό,¹ καὶ πού εἶναι κατὰ πολλοὺς αἰῶνες ἀρχαιότερα ἀπὸ τὰ τραγούδια τούτης τῆς συλλογῆς. Ἐχὼ τὴ γνώμη πὼς θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ βρεῖ κι ἄλλες, καὶ μάλιστα σὲ ἔργα ἀκόμα πιὸ παλιά· ἔτσι αὐτὲς οἱ κοινοτοπίες στὴν ποίηση τῶν Ἑλλήνων εἶναι σημάδι πὼς αὐτὴ ἢ ποίηση ὄχι μονάχα λαϊκὴ εἶναι ἀλλὰ καὶ ἀρχαία.

Μὲ τὴ γνώμη πού ἔχομε συνήθως γιὰ τὴν ποίηση τοῦ λαοῦ γενικά, εὐκολα κανεὶς θὰ πῆρνε ὅτι, ὅπως στὴν ποίηση τῶν πιὸ πολλῶν ἄλλων λαῶν, ἔτσι καὶ στὴν ποίηση τῶν Ἑλλήνων δὲ θὰ εὗρισκε παρά μιὰ ὑπερβολικὴ ἀπλότητα καὶ στὴ σκέψη καὶ στὴν ἔκφραση. Ἀλλὰ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο πρέπει νὰ ἐξηγηθοῦμε ἀπ' τὴν ἀρχή. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς πολλὰ ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ πιὸ ὁμορφα, παρουσιάζουν πότε στὴν κεντρικὴ τους ἰδέα, πότε στὴς δευτερεύουσες, καμμιά φορά μάλιστα καὶ στὴν ἔκφραση, κάτι τὸ ἀπροσδόκητο, κάτι πού θὰ ἔμπαινε κανεὶς στὸν πειρασμὸ νὰ τὸ θεωρήσει προσποίηση, ὑπερβολὴ ἢ τὸ λιγότερο ἰδιοτροπία. Καὶ μερικὲς φορές θὰ εἶχε ἴσως δίκιο νὰ τὸ θεωρήσει ἔτσι. Ἀλλὰ ἂν κοιτάξουμε τὰ

πράγματα ἀπὸ πιὸ κοντὰ, βεβαιωνόμαστε ἀμέσως πὼς αὐτὰ πού μᾶς φαίνονται προσποίηση ἢ ὑπερβολὴ δὲν εἶναι συνήθως παρά ὁ πιὸ ζωηρὸς, ὁ πιὸ ἀδολὸς καὶ μάλιστα ὁ πιὸ ἀπλοϊκὸς τρόπος πού γίνεται, γιὰ νὰ ἐκφραστεῖ μιὰ πολὺ ἀπλὴ ἰδέα ἢ ἕνα πολὺ ἀληθινὸ αἶσθημα· βεβαιωνόμαστε ὅτι αὐτὲς οἱ ἀπροσδόκητες ἔκφράσεις καὶ σκέψεις ὄχι μόνο δὲ δείχνουν προσποίηση καὶ φιλοδοξία ἑνὸς ἀτόμου, ἀλλὰ ὅτι ἀντίθετα ἐκφράζουν κάτι τὸ ἐθνικὸ, ὅτι χαρακτηρίζουν τὴ μορφή τῆς φαντασίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Σὲ ἄλλο σημεῖο² παρουσίασα τίς πηγὲς τοῦ ὑπερφυσικοῦ πού ἡ Ἑλληνικὴ δημοτικὴ ποίηση βρῆκε στὴς ἀρχαῖες καὶ στὴς νεότερες δεισιδαιμονίες. Ὅσο γιὰ τὴν αὐθαίρετη ἢ τὴ συμβατικὴ μορφή τοῦ ὑπερφυσικοῦ, αὐτὴ εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτη. Δίνουν οἱ Ἕλληνες μιὰ στα ἀψυχα, στα βουνά, στα ζῶα καὶ προπάντων στα πουλιά· ἀλλὰ αὐτὸ τὸ δημιούργημα τῆς φαντασίας τους σταματᾷ στὴν ἐξωτερικὴ μορφή τῶν ποιητικῶν ἔργων· δὲν ἐπηρεάζει διόλου τίς ἰδέες ἢ τὰ πράγματα στὸ βάθος τους. Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο στα τραγούδια πού ἀφήνει νὰ διαφαίνεται ἡ λαϊκὴ φαντασία τῶν Ἑλλήνων, εἶναι μιὰ κάποια φιλοδοξία πού ἔχουν νὰ ἐξευγενίσουν τὰ ταπεινά πράγματα· ἔτσι, γιὰ παράδειγμα, νιώθουν εὐχαρίστηση νὰ μεταμορφώνουν τὸ σίδηρο, τὰ κοινὰ μέταλλα, τὰ φτηνοπράγματα, σὲ ἀσήμι, σὲ χρυσάφι, σὲ διαμάντια καὶ σὲ μαργαριτάρια. Ὅλοι οἱ κλέφτες λάμπουν ἀπὸ τὸ χρυσάφι, ὅλα τὰ ἄλογα ἔχουν ἀσημένια καρφιά, καὶ χαλινάρια στολισμένα μὲ μαργαριτάρια. Κι αὐτὰ τὰ παιδιάρια τῆς φαντασίας μερικὲς φορές τὰ βρίσκομε καὶ σὲ τραγούδια ἱστορικά, πού τὸ περιεχόμενό τους εἶναι σοβαρὸ κι ἀληθινὸ. Τοῦτα τὰ στοιχεῖα τοῦ ὑπερφυσικοῦ εἶναι χωρὶς ἄλλο ἀπὸ κείνες τίς γενικές ποιητικές ἰδέες, ἀπὸ κείνες τίς τυπικὲς ποιητικὲς φράσεις, πού ἐξέτασα λίγο πρωτότερα καὶ πού ἔχουν τὴν ἀρχὴ τους σὲ πολὺ παλιὰ ἐποχὴ καὶ διατηρήθηκαν μὲ τὴν παράδοση ἴσα μὲ τὴ δική μας.

Οἱ ἀποχρώσεις αὐτὲς τοῦ ὑπερφυσικοῦ, ἢ τόλμη στὴν ἔκφραση, ἢ ὁρμὴ τῆς φαντασίας πού ξαφνιάζει πότε-πότε τὴν Εὐρωπαϊκὴ καλαισθησία, ὁ ὑψηλὸς τόνος, ἢ παραφορὰ στὸ αἶσθημα καὶ στὴν ἐκτέλεση πού χαρακτηρίζει λίγο-πολὺ ὅλα τὰ δημοτικὰ τραγούδια τῶν νεοελλήνων, ὅλα αὐτὰ τοὺς δίνουν κάτι τι τὸ ἀνατολίτικο, κάτι πού τὰ ξεχωρίζει ἀπόλυτα ἀπὸ ὅλη τὴν ἀρχαία δημοτικὴ ποίηση τῆς Ἑλλάδας, ὅσο μποροῦμε σήμερα νὰ τὴν ξέρουμε ἢ νὰ τὴ φανταζόμαστε· γιὰτὶ σ' ἐκεῖνη φαίνεται πὼς ὅλα ἦταν ἥρεμα καὶ σοφά,

1. Ἐννοεῖ τὰ ἔργα τῶν τελευταίων βυζαντινῶν χρόνων τὰ γραμμένα σὲ νεοελληνικὴ γλώσσα, δηλαδὴ τῆς μυθιστορίας, τὰ ποιήματα τοῦ Ἰτωχοπρόδρομου, κλπ., ἀλλὰ καὶ τὰ ἔργα τῆς Κρητικῆς λογοτεχνίας, τὴν Ἐρωτόκριτο, τὴν Ἐρωφίλη, τὴ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ. Σ' αὐτὰ ὁ Βαυτιεὶ ἀφιέρωσε τὸ II κεφάλαιο τοῦ προλόγου του.

2. Στὸ V κεφάλαιο τοῦ προλόγου

χαριτωμένα καὶ μετρημένα, ὅπως καὶ στὴν ἔντεχνη ποίηση. Αὐτὴ ἡ διαφορὰ στὴν ποιητικὴ ἀντίληψη καὶ στὴ φαντασία ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες τοῦ καιροῦ μας καὶ στοὺς προγόνους τους δὲ θὰ ἦταν ἴσως ἀνεξήγητη· μιὰ φορά εἶναι ἀπόλυτα πραγματικὴ καὶ μᾶς φτάνει ὅτι τὴν προσέξαμε.

Ὅσο γιὰ τὴν ἔκφραση σ' αὐτὰ τὰ ποιήματα, γενικὰ εἶναι ἀπλή, ζωηρὴ καὶ ἄμεση, θέλω νὰ πῶ, ἔχει λίγες μεταφορές, σχεδὸν κανένα ὑπερβατό, καὶ προχωρεῖ μὲ μικρὲς φράσεις σχεδὸν ἴσες μεταξύ τους. Τὸ νόημα ἑνὸς στίχου πάρα πολὺ λίγες φορές συνεχίζεται στὸν ἐπόμενον, κι ὁ κάθε στίχος σχηματίζει σχεδὸν πάντα ἀπὸ μόνος του μιὰ τέλεια εἰκόνα ἢ ἕνα τέλειο νόημα· ἔτσι, ὅταν αὐτοὶ οἱ στίχοι τραγουδιῶνται ἢ ἀπαγγέλλονται μπροστὰ σ' ἕνα μεγάλο πλῆθος ποὺ συγκεντρώθηκε τυχαῖα, δὲν παρουσιάζουν οὔτε μιὰ ἔκφραση, οὔτε μιὰ λέξη ποὺ νὰ μὴν τὴν καταλαβαίνουν μὲ ἀκρίβεια καὶ χωρὶς δυσκολία ὅλοι στὴ στιγμή. Ἐκεῖνο ποὺ ξεχωρίζει περισσότερο τὸ ὕφος αὐτῶν τῶν τραγουδιῶν ἀπὸ τὸ συνηθισμένο πεζὸ λόγο κι ἀπὸ τὴ γλώσσα τῆς καθημερινῆς ὁμιλίας (ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μέτρο κι ἀπὸ τὸν τόνο ποὺ εἶναι γενικὰ ὑψηλότερος) εἶναι οἱ ἐπαναλήψεις, ποὺ εἶναι πολὺ συχνές καὶ ποὺ προκαλοῦν πολλὰ καὶ διάφορα ἀποτελέσματα. Ἄλλες πᾶνε νὰ δώσουν στὴ φράση σὰν ἕνα λίκνισμα, μιὰ συμμετρικὴ ἀνταπόκριση ἀνάμεσα στὰ δυὸ ἡμιστίχια ἑνὸς στίχου, ἢ σὲ δυὸ στίχους ἀπὸ ἕνα δίστιχο· ἄλλες δίνουν κάποια ἔμφαση στὶς εἰκόνας ἢ στὶς ποιητικὲς ἰδέες ποὺ ἐκφράζουν.

Ὑστερα ἀπ' αὐτὲς τίς γενικὲς παρατηρήσεις, ποὺ μποροῦν νὰ ἐφαρμοστοῦν σὲ ὅλα γενικὰ τὰ νεοελληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια ποὺ ξέρω, δὲ μοῦ μένει πιά παρὰ νὰ μιλήσω μὲ λίγα λόγια γιὰ τίς χαρακτηριστικὲς διαφορὲς ποὺ παρουσιάζουν αὐτὰ τὰ τραγούδια καὶ ποὺ ἐξ αἰτίας τους μποροῦν νὰ διαιρεθοῦν σὲ πολλὲς κατηγορίες.

Γιὰ τὰ πιὸ πολλὰ ἀπὸ τὰ τραγούδια ποὺ συγκέντρωσα στὴν κατηγορία οἰκογενειακά, δὲν ἔχω τίποτε ἄλλο νὰ πῶ ἀπ' ὅ,τι εἶπα πρωτύτερα³. Αὐτὰ τὰ τραγούδια εἶναι ἀξιολογώτατα γιὰ τὴν ἱστορία τῶν ἔθιμων, ἀλλὰ παρουσιάζουν ἐλάχιστο ποιητικὸ ἐνδιαφέρον. Μόνο τὰ μοιρολόγια ἐξαιροῦνται. Γι' αὐτὰ ὑποσχέθηκα πὼς θὰ ξαναμιλοῦσα, κι ἀλήθεια τοὺς ἀξίζει.

Ἄν ἐξαιρέσουμε τὸ περιεχόμενο, γιὰ τὸ ὁποῖο μίλησα ἀρκετὰ, αὐτὸ ποὺ ξεχωρίζει οὐσιαστικὰ τὸ μοιρολόδι ἀπὸ τ' ἄλλα δημοτικὰ τραγούδια εἶναι πὼς δὲ δημιουργεῖται ἀπὸ πρὶν μὲ ἀνεση, ἀλλὰ πὼς φτιάχνεται πάντα τὴ στιγμή ἀκριβῶς ποὺ λέ-

γεται καὶ πὼς εἶναι πάντα προσαρμοσμένο στὸ ἄτομο γιὰ τὸ ὁποῖο λέγεται. Εἶναι ἕνα ἐπικήδειο ποιητικὸ αὐτοσχεδίασμα, μὲ ὅλη τὴ σημασία ποὺ ἔχει αὐτὴ ἡ λέξη, αὐτοσχεδίασμα ποὺ τὸ γεννάει ὁ πόνος.

Αὐτὰ τὰ αὐτοσχεδιάσματα εἶναι πάντοτε σὲ στίχους, κι αὐτοὶ οἱ στίχοι εἶναι πάντοτε στὸ συνηθισμένο μέτρο τῶν ἄλλων τραγουδιῶν. Καὶ πάντοτε λέγονται τραγουδιστὰ καὶ λέγονται μὲ μελωδία ποὺ διαφέρει ἀπὸ τὸν ἕνα τόπο στὸν ἄλλο, ἀλλὰ ποὺ σὲ ἕνα ὀρισμένο τόπο μένει ἀπαράλλαχτη καὶ εἶναι καθιερωμένη γι' αὐτὸ τὸ ποιητικὸ εἶδος. Εἶναι μιὰ μελωδία παραπονιάρικη, ὅπως τὸ ζητάει τὸ θέμα, καὶ ἀρκετὰ ἀργόσυρτη, γιὰ νὰ δίνει καιρὸ στὴν ἔκφραση νὰ παρουσιαστεῖ στὴ φαντασία ποὺ ψάχνει νὰ τὴ βρεῖ, χωρὶς νὰ ξέρει τὸ πὼς θὰ τὴ βρεῖ οὔτε ἂν θὰ τὴ βρεῖ. Αὐτὴ ἡ μελωδία τελειώνει σὲ τόνους πολὺ ὑψηλοῦς, ἀντίθετα ἀπὸ τὴ μελωδία τῶν συνηθισμένων τραγουδιῶν, ποὺ τίς πιὸ πολλές φορές τελειώνουν σὲ χαμηλοῦς τόνους. Ὅσο γιὰ τὴν ἔκτασή, δὲν ὑπάρχει γιὰ τὰ μοιρολόγια τίποτε τὸ σταθερὸ οὔτε τὸ ὀρισμένο ἀπὸ πρὶν· μερικὲς φορές εἶναι πολὺ μεγάλα· ἀλλὰ γενικὰ δὲν εἶναι μεγαλύτερα ἀπὸ τ' ἄλλα δημοτικὰ τραγούδια, δηλαδή συνήθως εἶναι πολὺ μικρά.

Δὲν μπορεῖ χωρὶς ἄλλο νὰ μὴ χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια, μιὰ μεταμόρφωση, θὰ ἔλεγα, ἐσωτερικὴ ἀπὸ τίς πιὸ καταπληχτικὲς, γιὰ νὰ κατορθώσουν γυναῖκες ντροπαλές, ἀγράμματες κι ἀμόρφωτες νὰ ξεπερνοῦν τὸν ἑαυτὸ τους καὶ νὰ τὰ βγάζουν πέρα μὲ τὸ χρέος ποὺ τοὺς ἔχει ἐπιβληθεῖ ἀπὸ τὴ συνήθεια στὴν ἐθιμοτυπία τῆς κηδείας. Αὐτὸ τὸ χρέος εἶναι στ' ἀλήθεια τρομερὰ δύσκολο γι' αὐτὲς. Πρέπει μιὰ ὀρισμένη στιγμή, μιὰ στιγμή ποὺ ὁ πόνος ἔχει ἀναστατώσει ὅλες τους τίς συνηθισμένες ἱκανότητες, νὰ βροῦν ξαφνικά μέσα τους μιὰ δύναμη ποὺ τοὺς εἶναι ἀγνωστὴ, τὴ δύναμη νὰ κυριαρχήσουν στὸν πόνο τους καὶ νὰ κυβερνήσουν αὐτὸ τὸν πόνο ἔτσι, ποὺ νὰ τὸν παρουσιάσουν ἐξωτερικὰ μὲ τοὺς ποιητικοὺς καὶ μουσικοὺς τύπους ποὺ ἔχει ἐπιβάλλει ἡ συνήθεια κι αὐτὸ μπροστὰ σ' ἕνα μεγάλο, ὅπως καὶ νᾶναι, πλῆθος ἀνθρώπων, ποὺ τίς κοιτάζουν καὶ ποὺ περιμένουν νὰ συγκινηθοῦν ἀπ' αὐτὲς. Δὲν εἶναι λοιπὸν σπάνιο νὰ ἰδεῖ κανεὶς γυναῖκες νὰ λιγοθυμοῦν ἀπὸ τὴν προσπάθεια ποὺ ἀναγκάστηκαν νὰ κάμουν γιὰ νὰ ξεπεράσουν τὸν ἑαυτὸ τους, καὶ νὰ φτάσουν, θὰ ἔλεγα, στὸ ὕψος τῆς ἀποστολῆς τους.

Ἐπειτα κι ἂν οἱ Ἑλληνίδες ἔχουν τὸ ποιητικὸ χάρισμα ποὺ χρειάζεται καὶ ποὺ εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ νὰ αὐτοσχεδιαστεῖ ἕνα μοιρολόδι, καταλαβαίνει κανεὶς ὅτι δὲν τὸ ἔχουν ὅλες τους ἴσια. Ὑπάρχουν μερικὲς ποὺ διακρίνονται, γιατί εἶναι προικισμένες μ' αὐτὸ τὸ χάρισμα σὲ βαθμὸ

3. Στὸ III κεφάλαιο τοῦ προλόγου.

ἐξαιρετικό, κι αὐτὴ τους ἡ ὑπεροχὴ τοῦς ἐξασφαλίζει τὴν ὑπόληψη ἀνάμεσα στὶς συχωριανές τους. Αὐτὲς προσκαλοῦν οἱ ἄλλες, δταν εἶναι ν' ἀποχαιρετήσουν κανέναν πεθαμένο, καὶ σ' αὐτὲς πρὸ πάντων βασίζονται γιὰ νὰ κάμουν συγκινητικούς τοῦς ἀποχαιρετισμούς τους. Μιὰ γυναίκα ποὺ εἶναι καλὴ μοιρολόιστρα, ἀποχτάει φήμη στὸ χωριό της, ὅπως πάνω κάτω θ' ἀποχτοῦσε φήμη στὴν Ἰταλία ἕνας διαλεχτὸς αὐτοσχεδιαστὴς στιχουργός.

Ἴσως λοιπὸν γιὰ ν' ἀποχτήσουν αὐτὸ τὸ ποιητικὸ χάρισμα, ἴσως κι ἀπὸ κάποια ἀνάγκη γιὰ συγκίνηση καὶ γιὰ δυνατό ψυχικὸ ἀναστάτωμα, οἱ χωρικές σὲ κάποια μέρη τῆς Ἑλλάδας, δταν εἶναι στὸ ὕψιθρο ἢ δταν δουλεύουν στὰ χωράφια προσπαθοῦν πολλές φορές καὶ ταιριάζουν μοιρολόγια φανταστικά, δηλαδὴ μοιρολόγια ποὺ δὲν ἔχουν ὑπόχρέωση νὰ τὰ ταιριάζουν. Μερικὲς φορές αὐτὰ τὰ μοιρολόγια στρέφονται γύρω ἀπὸ πραγματικὰ περιστατικά, ἀλλὰ ποὺ δὲν ἐνδιαφέρουν ἀμεσα ἐκεῖνη ποὺ τὰ μοιρολογάει, σὰ νὰ ποῦμε γύρω ἀπ' τὸ θάνατο κάποιου γείτονα, κάποιου ξένου. Ἄλλοτε τὸ θέμα τους εἶναι ὀλότελα ὑποθετικὸ ἢ φανταστικὸ, ὡς ποῦμε τὸ φυλλορόημα ἐνὸς λουλουδιοῦ, ὁ θάνατος ἐνὸς πουλιοῦ, ἐνὸς ἀρνιοῦ ἢ ὁποιοῦ ἄλλου ζώου.

Ἄπ' ὅσα εἶπα γιὰ τὰ μοιρολόγια ἐδῶ καὶ παραπάνω⁴, μπορεῖ κανεὶς νὰ βγάλει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἀποτελοῦν τὸ πιὸ πλούσιο τμῆμα μέσα στὴ δημοτικὴ ποίηση τῶν νεοελλήνων. Ὅμως τὴν ἴδια στιγμὴ κι ἀπὸ τὴν ἴδια τους τὴ φύση ἀποτελοῦν τὸ τμῆμα ἐκεῖνο ποὺ παρουσιάζει τίς μεγαλύτερες δυσκολίες, ἂν θελήσουμε νὰ δώσουμε δείγματά του καὶ νὰ εὐχαριστήσουμε τὴν περιέργεια τοῦ ἀναγνώστη μας.

4. Στὸ III κεφάλαιο τοῦ προλόγου.

Ἐνὰ μοιρολόι ποὺ ταιριάζεται στὴν ὥρα τῆς ἀνάγκης, φεύγει ἀπὸ τὴν ψυχὴ χωρὶς νὰ περάσει ἀπὸ τὴ μνήμη. Ἡ γυναίκα ποὺ τὸ λέει βρίσκεται πάντα σὲ μιὰ κατάσταση τρικυμισμένη κι ἀφύσικη, ὅπου ἐνεργεῖ καὶ μιλάει χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ προσέξει τὸ τί λέει. Κι αὐτὴ ἡ ἀδυναμία της εἶναι ἡ ἀπαραίτητη, θὰ λέγαμε, προϋπόθεση γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ πει καὶ νὰ κάνει αὐτὸ ποὺ λέει καὶ κάνει. Ὅταν τελιώνει, δὲν τῆς μένει παρὰ μιὰ ἄοριστη συναίσθηση ἀπὸ τὸ διαβατικὸ ψυχικὸ ἀναστάτωμα, ἀπὸ τὴ στιγμιαία ὑπερένταση ὅπου βρισκόταν δταν μιλοῦσε· τί εἶπε δὲν ξέρει ἢ τὸ ξέχασε. Ὅσο γιὰ κείνους ποὺ τὴν παραστέκανε, καὶ εἰδικὰ γιὰ τοὺς ἀνδρες ποὺ δὲν ἔχουν νὰ φτιάσουν οἱ ἴδιοι μοιρολόγια ἀλλὰ ποὺ ἔχουν συνήθως τὴν εὐκαιρία ν' ἀκοῦνε, ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὸ ἔχουν πιὰ συνηθίσει, γι' αὐτὸ δὲ δείχνουν οὔτε περιέργεια οὔτε ἀνυπομονησία. Μπορεῖ νὰ θυμηθοῦν ἐδῶ κι ἐκεῖ κάποια στοιχεῖα ποὺ τοὺς χτύπησαν πιὸ πολὺ ἀπὸ τ' ἄλλα· αὐτὸ ὅμως εἶναι ὄλο κι ὄλο· καὶ γιὰ νὰ μιλήσουμε γενικά, κάθε μοιρολόι λησμονιέται ἀμέσως μόλις φτιαχτεῖ.

Ὅσο μπορῶ νὰ κρίνω ἀπὸ κάτι λίγα ἀποσπάσματα ποὺ ἔτυχε νὰ δῶ, μοῦ φαίνεται πὼς ἐκεῖνο ποὺ κυρίως χαρακτηρίζει τὰ μοιρολόγια εἶναι μιὰ παράφορη ὑπερένταση, σχεδὸν τὸ παραλήρημα τοῦ πόνου. Καμμιά ἀμφιβολία πὼς καὶ σ' αὐτὸ τὸ εἶδος καθὼς καὶ στ' ἄλλα, καὶ πιὸ πολὺ ἀκόμα παρὰ σ' ὅλα τ' ἄλλα, θὰ ὑπάρχουν πάρα πολλές κοινοτοπίες καὶ πολλὴ φρασεολογία συμβατικὴ. Ἄλλὰ καὶ χωρὶς ἄλλο μερικὰ ἀπὸ τὰ μοιρολόγια ἔχουν γεννηθεῖ ἀπὸ ἐμπνευση δυνατὴ ποὺ κάνει νὰ ξεπηδάει ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς ὅ,τι τὸ πιὸ ἀπόκρυφο ἔχει ὁ ἄνθρωπος. Σ' αὐτὰ τὰ μοιρολόγια ὁ πόνος παίρνει ἕναν τόνο πρωτότυπο καὶ, θάλεγα, σχεδὸν προσωπικό.

Μεταφρ. ΔΗΜΗΤΡΑ ΜΠΕΖΑΝΤÉ

